IPC
ISTANBUL POLICY CENTER
SABANCI UNIVERSITY
STIFTUNG MERCATOR INITIATIVE

ISBN: ????????

Istanbul Policy Center
Bankalar Caddesi No: 2 Minerva Han 34420
Karaköy, İstanbul TURKEY
+90 212 292 49 39
+90 212 292 49 57
@ ipc@sabanciuniv.edu
w ipc.sabanciuniv.edu

TÜRKİYE'DE TOPLUM MERKEZLERİ: GÜNCEL UYGULAMALARIN ÇEŞİTLİLİĞİNİ ANLAMAK

KRISTEN SARAH BIEHL

IPC
ISTANBUL POLICY CENTER
SABANCI UNIVERSITY
STIFTUNG MERCATOR INITIATIVE

TÜRKİYE'DE TOPLUM MERKEZLERİ: GÜNCEL UYGULAMALARIN ÇEŞİTLİLİĞİNİ ANLAMAK

KRISTEN SARAH BIEHL

Kasım 2019

Kristen Sarah Biehl, 2016/17 Mercator-İPM Araştırmacısıdır. Şu anda Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesinde doktoralı öğretim üyesi olarak çalışmakta olup, aynı zamanda Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi'nde (SU Gender) araştırmacıdır. Kristen Sarah Biehl'in araştırma alanları, göçün kentsel bağlamında değişim süreçleri ve birlikte var olma uygulamalarının etnografik olarak incelenmesinden, Türkiye'de sığınmacılar için uygulanan farklı sosyal entegrasyon ve uyum politika ve programlarının etkilerinin araştırılmasına kadar uzanmaktadır.

Bu araştırma, 2016/17 yıllarında yazara verilen Mercator-İPM Araştırma Bursu Programı sayesinde mümkün olmuştur. Ayrıca Kasım 2017 ile Şubat 2018 arasında Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu - Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GiZ) tarafından uygulanan "Toplum merkezlerinde mülteciler ve ev sahibi topluluklar için sosyal hizmetlerin geliştirilmesi" isimli danışmanlık projesinin bir parçası olarak yapılan araştırma ve elde edilen gözlemlerden fazlasıyla faydalanmıştır. Bu raporun ön bulguları kavram notu olarak Ocak 2018'de GİZ ile ve 27-28 Nisan 2018 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen "Türkiye'de "Toplum Merkezleri": Göç Bağlamında Tarihler, Uygulamalar ve Vizyonlar" isimli İPM çalıştayında paylaşılmış ve tartışılmıştır.

İstanbul Politikalar Merkezi Hakkında

İstanbul Politikalar Merkez (İPM) demokratikleşmeden iklim değişikliğine, transatlantik ilişkilerden çatışma analizi ve çözümüne kadar, önemli siyasal ve sosyal konularda uzmanlığa sahip, çalışmalarını küresel düzeyde sürdüren bir politika araştırma kuruluşudur. İPM, üç ana küme altında çalışmalarını düzenlemekte ve yürütmektedir: İstanbul Politikalar Merkezi - Sabancı Üniversitesi-Stiftung Mercator Girişimi, Demokratikleşme ve Kurumsal Reform, Uyuşmazlıkların Çözümü ve Arabuluculuk. 2001 yılından bu yana İPM, karar alıcılara, kanaat önderlerine ve diğer ana paydaşlara tarafsız analiz ve yenilikçi politika önerilerinde bulunmaktadır. www.ipc.sabanciuniv.edu

Mercator-İPM Araştırma Bursu Programı Hakkında

Mercator-İPM Araştırma Bursu Programı, İPM Sabancı Üniversitesi-Stiftung Mercator Girişiminin önemli unsurlarından biridir. Programın amacı, mükemmel bilimsel araştırmaları ve uygulamalı politika çalışmalarını kolaylaştırarak, Türkiye ile Almanya ve aynı zamanda Türkiye ile Avrupa arasındaki akademik, siyasal ve sosyal bağları güçlendirmektir. Bu program, 21.Yüzyılın zorluklarına göğüs germek için her geçen gün küreselleşen dünyada bilgi edinme, insan ve fikir değişiminin bir önkoşul olduğu düşüncesine dayanmaktadır.

© GIZ/Ali Saltan/2018. Tüm hakları saklıdır. Koşullar altında Avrupa Birliğine ve Almanya Federal Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığına (BMZ) lisanslıdır.

* Bu rapor, "Urban Community Centers in Turkey: Understanding the Diversity of Contemporary Practices" başlıklı raporun Türkçe çevirisidir. Yapılan yorumlar ve varılan sonuçlar yalnızca yazara aittir ve İPM'nin resmi görüşünü yansıtmaz.

GİRİŞ

Bugün Türkiye'de, kentleşme ve/veya göçün bir sonucu olarak ortaya çıkan, farklı sosyal meselelerle başa çıkmak için yerel ve merkezi bir çalışma şeklini zorunlu kılan, ve o ya da bu şekilde "toplum merkezi" (TM) olarak tanımlanan çok sayıda kentsel alan bulunmaktadır. Bazıları doğrudan *Toplum Merkezi* olarak adlandırılırken, pek çoğu da *Mahalle Evi, Semt Konağı, Çok Amaçlı Destek Merkezi, Hayata Destek Evi* gibi farklı adlarla anılmaktadır. Tek başına ya da ortaklık içerisinde çalışan bakanlıklar, belediyeler ve uluslararası, ulusal ve yerel sivil toplum kuruluşları da dahil olmak üzere bu merkezleri işleten kurumsal aktörler de isimleri gibi çeşitlilik göstermektedir.

Bu rapor, Türkiye'deki TM uygulamalarının çeşitlilik gösteren bu manzarasının arkasındaki hakim özellikleri anlamayı amaçlamaktadır. Mevcut uygulamalarla ilgili farklılıkları tespit etmenin bir yolunun tarihsel bir bakış açısı benimseyerek farklı bağlamsal, kavramsal ve kurumsal faktörlerin incelenmesi ile mümkün olduğunu savunmaktadır. Kapsamlı literatür taraması, internete dayalı araştırma ve görüşmeler[1] üzerine inşa edilen bu raporda, aşağıda yer alan başlıklar altında incelenen dört tarihi süreç ve kavramsal çerçeveye işaret etmenin mümkün olduğu ileri sürülmektedir: 1) Sosyal refah ve katılımcı kentsel entegrasyon, 2) Sürdürülebilir insani kalkınma ve kadınların güçlendirilmesi, 3) Sosyal belediyecilik ve yerelden hizmet sunumu ve 4) Kent mültecileri ve toplum temelli koruma.[2]

Bu dört başlık altında incelenen her bir bölüm, farklı demografik/siyasi bağlamlar, kavramsal paradigmalar, kurumsal aktörler, hukuki/idari yapılar ve bu farklı TM uygulamaları ile bağlantılı amaç, yaklaşım ve hizmet/faaliyetler hakkında kısa bir değerlendirme içermektedir. Bunu, bu tarihi yaklaşım çerçevesinde önerilen kategorik bakış açısının özetlendiği sonuç bölümü takip etmektedir. Rapor son olarak bu farklı tarihlerin karşılaştırmasına ek olarak, günümüz TM uygulamalarındaki çeşitliliği daha iyi anlamak için alternatif ve daha esnek bir yaklaşım olarak hedeflenen topluluklara ve temel amaçlardaki farklılıklara yoğunlaşmayı da önermektedir.

1 Bilimsel yayınlar ve gri literatür, farklı bilimsel (SCOPUS, Google Scholar) ve bilimsel olmayan (Google) arama motorları kullanılarak derlenmiştir. Mevcut olduğu durumlarda, farklı TM projelerinin web siteleri analiz edilmiştir. Mercator-İPM Araştırma Bursunun bir parçası olarak 2017 yılı Mart ve Temmuz ayları arasında Ankara ve İstanbul'da on tane yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirdim (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, iki uluslararası bağış kuruluşu, belediyeye bağlı iki TM ve sivil toplum kuruşlarına bağlı beş TM ile). GİZ danışmanlığının bir parçası olarak, Aralık 2017 ile Ocak 2018 tarihleri arasında, İzmir, Adana, Mersin, Kilis, Hayat, Şanlıurfa ve Mardin şehirlerinde TM'ler ile bağlantılı 25 projenin/programın temelleri, yapıları ve faaliyetleri hakkında daha fazla araştırma yapma imkanına sahip oldum.

2 Bu rapor, 1960'lı yıllardan sonra hızlı kentleşme ve göç bağlamında Türkiye'de son on yılda kurulan TM'leri konu edinmektedir. Dolayısıyla bu rapor, Türkiye'de TM'lerin ilk örnekleri arasında gösterilen ve geniş halk kesimlerinin eğitim ve kültürel gelişimi amacıyla 1930'lu yıllarda devlet tarafından kurulan Halkevlerini kapsamamaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. K. Karataş, "Toplum Merkezleri Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi," in Çağdaşlaşma Sürecinde Toplum Merkezlerinin Yeri Ve İşlevleri Sempozyumu, 18 Mayıs 1997, ed. K. Karataş (Ankara: Çağdaş Kadın Ve Gençlik Vakfı Yayın No: 2, 1999); S. Buz ve AA. Ayyıldız, "Sosyal Hizmette Toplum Merkezleri," Toplum ve Sosyal Hizmet 30, no. 1 (2019): 187-212.

SOSYAL REFAH VE KATILIMCI KENTSEL ENTEGRASYON

Türkiye'deki TM'lerin bu ilk türü sosyal hizmet alanındaki yaklaşımları benimsemiş olan ve fakirlik, işsizlik, nüfus yoğunluğu, yabancılaşma ve ayrımcılık gibi kentleşmenin çeşitli olumsuz sonuçları ile baş edebilmek amacıyla kurulan merkezleri kapsar. Sosyal hizmet, toplumu merkeze koyan ve bireysel yetersizliklere ve ihtiyaçlara odaklanan hayır işleri ve sosyal yardım yaklaşımlarından farklı olarak eşitsizliğin sosyal nedenlerini anlamayı ve iyileştirmeyi hedefleyen, tarihi ve uluslararası temelleri olan bir yaklaşımdır[3]. Bu model altında görülen TM'ler 1990'lı yıllar boyunca hızlı kentleşme bağlamında Türkiye çapında popüler hale gelmiş, yüksek düzeyde iç göç alan kentsel mahrumiyet alanlarında ortaya çıkan sosyal sorunları çözmeyi amaçlamıştır. Bu girişimler çoğunlukla Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) aracılığı ile devlet tarafından gerçekleştirilmiştir.[4] Aynı dönemde, bazı yerel belediyeler ve sivil toplum kuruluşları da, çoğunluğu ortak girişimler sonucunda farklı TM'ler açmaya başlamışlardır.[5] 1990'ların sonlarında, Türkiye'de TM'lerin gelişimi aynı zamanda uluslararası destek almış[6] ve akademisyenler, yetkililer, sosyal hizmet uzmanları ve diğer uygulayıcıların hem yurtiçinde hem de yurtdışında TM'ler ile ilgili fikir ve uygulamaları tartıştığı çeşitli konferanslar düzenlenmiştir.[7]

Mevcut literatürde bu tür TM'lerin tanımlarında belirgin olan çeşitli temel ilkeler bulunmaktadır.[8] Kadınlar, çocuklar, gençler, engelliler ve yaşlı insanlar gibi daha daha kırılgan gruplara odaklanma ihtiyacını da kabul etmekle birlikte, temel olarak bu TM'ler topluluğu bir bütün olarak ve bulunduğu yerdeki yerel toplumun tüm üyelerine açık olarak tanımlamaktadırlar. Bu TM'ler, genellikle kentsel yoksulluk ve entegrasyon sorunları ile mücadele eden yerel bir alana göre adlandırıldıkları için de (örneğin ilçe ya da mahalle adı), topluluğu bulundukları yere göre de tanımlamaktadırlar. Bununla ilgili olarak, sorun ve ihtiyaçların zaman ve mekana göre değiştiğini kabul ederler ve dolayısıyla esneklik ve yerel düzeyde belirlenmiş programlama anlayışını benimserler. Bu tür TM'lerde katılım başta olmak üzere, komşuluk, barış içerisinde bir arada yaşama, dayanışma, liderlik, demokratik değerler,

3 İlk uluslararası örnekler, İngiltere'deki Yerleşim Evleri ve ABD'deki Mahalle Merkezleri de dahil olmak üzere 19.yüzyılın sonlarına kadar uzanmaktadır. Bkz. Karataş, "Toplum Merkezleri Düşüncesinin Doğuşu"; Buz ve Ayyıldız, « Sosyal Hizmette Toplum Merkezleri."

4 1999 yılında Türkiye genelinde SHÇEK tarafından işletilen 28 adet TM kaydedilmiştir Bkz. K. Karataş (ed.), Toplum Merkezlerinin Desteklenmesi Projesi, Başbakanlık Sosyal Hizmetler Ve Çocuk Esirgeme Kurumu & UNICEF (Ankara: Aydoğdu Ofset Matbaacılık, 2001), 8.

5 Örneğin, 1994-1995 yıllarında Türk Kadınlar Birliği ve Çağdaş Kadın ve Gençlik Vakfı, Ankara'da Mamak ve Çankaya belediyeleri ile işbirliği içinde farklı TM'ler açmışlardır (Bkz. K. Karataş (ed.), Çağdaşlaşma Sürecinde Toplum Merkezlerinin Yeri Ve İşlevleri Sempozyumu, 18 Mayıs 1997 (Ankara: Çağdaş Kadın Ve Gençlik Vakfı Yayın No: 2, 1999)). İnsan Sağlığı ve Eğitim Vakfı, 1990'ların sonlarında İstanbul genelinde TM'lerin açılışında etkin rol oynamıştır.

6 1997 ile 2000 yılları arasında, UNICEF ve Türk hükümeti, Toplum Merkezlerinin Desteklenmesi Projesini de içeren Bölgelerarası ve Kentiçi Farklılıkların Azaltılmasına Destek Programı isimli bir programı uygulamışlardır.

7 Konferans bildiri kitabı yayınlanmıştır, Karataş, "Çağdaşlaşma Sürecinde Toplum Merkezlerinin Yeri "; Karataş, Toplum Merkezlerinin Desteklenmesi Projesi; ve K. Karataş (ed.), Toplum Kalkınması Hizmetlerinde Sektörlerarası İşbirliği Toplantısı, Başbakanlık Sosyal Hizmetler Ve Çocuk Esirgeme Kurumu & UNICEF (Ankara: Aydoğdu Ofset Matbaacılık, 2001).

8 A.g.e., ayrıca bkz. Buz ve Ayyıldız, "Sosyal Hizmette Toplum Merkezleri"; D. Dalyanoğlu, Toplum Merkezi Hizmetlerinin Kadının Kente Uyum Sürecine Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, 2007; K. Karataş ve G. Çamur Duyan, "Toplum Merkezleri: Hizmetten Yararlananların Gözüyle Bir Değerlendirme," Toplum Ve Sosyal Hizmet 13, no. 1 (2002): 1-20.

eşit ve aktif kent vatandaşlığı merkezi amaç ve araçlar arasındadır.

TM'lerde yapılan çeşitli faaliyetlerin, yerel sakinlerin sorunlarını birlikte belirleme ve çözme yeteneklerini güçlendirerek sosyal değişim gerçekleştirmek için araç olduğu fikrine de ayrıca açık bir vurgu yapılmaktadır. Bu, TM'leri, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından işletilen Halk Eğitim Merkezleri gibi devlete ait diğer tür merkezlerden ayırmak için de söylenmektedir.[9]

2000 yılında, *Toplum Merkezleri Yönetmeliğinin*[10] kabul edilmesi ile bu temel ilkeler yasal ve sistematik olarak resmileştirilmiştir. Bu Yönetmelikte, bir TM, "hızlı sosyal değişim, kentleşme ve göçten kaynaklanan sorunlar göz önüne alındığında, bireylerin, grupların, ailelerin ve toplumun bu sorunlarla başa çıkabilmelerini ve bireylerin katılımcı, üretken ve kendine yeterli hale gelmelerini sağlamayı amaçlayan" bir yer olarak tanımlanmıştır (Madde 4c). Koruyucu, önleyici, eğitimsel, gelişimsel, rehberlik ve rehabilitasyon fonksiyonlarının, diğer kamu kurumları, yerel makamlar, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve gönüllüler ile işbirliği ve koordinasyon içerisinde gerçekleştirileceğini ayrıca vurgulamaktadır. Faaliyet alanları aşağıda belirtilmiştir (Madde 8):

- İhtiyaçların, yerel paydaşların ve kaynakların değerlendirilmesi;
- Rehberlik ve danışmanlık;
- Çocuklar için eğitim desteği;
- Yetişkinler için eğitimi kursları;
- Mesleki beceri ve gelir elde edilmesini geliştirme faaliyetleri;
- Sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler.

Türkiye'deki bu farklı TM'ler tarafından tarihsel olarak sunulan faaliyet yelpazesi aşağıdakileri içermektedir:[11]

- Kamusal hizmetlere erişimin artırılması (çocuklar, yaşlılar, kadınlar ve engellilere yönelik koruyucu/önleyici sosyal hizmetler dahil);
- Hukuki danışmanlık;
- Ruh sağlığı da dahil olmak üzere temel sağlık hizmetleri;
- Farkındalık yaratma faaliyetleri (örneğin hijyen, kadın hakları, cinsiyet ve cinsiyete dayalı şiddet, aile planlaması ve çocukların gelişimi);
- İhtiyaçlara dayalı sosyal yardım (giysi, kömür, gıda, okul ihtiyaçlarının) sağlanmas

Özellikle, yerel ihtiyaçlara göre belirlenen ve ayrımcı nitelikte olmayan hizmetlere vurgu yapılmaktadır. Her merkezin bir yönetici, sosyal çalışmacı, psikolog, çocuk gelişimi uzmanı, öğretmen, sosyolog, çocuk eğitimcisi, psikolojik danışman, rehberlik danışmanı ile genel idari, teknik ve destek personeli istihdam etmesi kanuni bir zorunluluktur (Madde 9).

2013 yılında *Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliğinin*[12] yürürlüğe girmesi ile 2000 tarihli Toplum Merkezleri Yönetmeliği yürürlükten kaldırılmış, ve burada incelenen TM türünde önemli bir dönüm noktası gerçekleşmiştir. Bu yeni yasa, bütün TM'lerin kapatılmasını (Çocuk ve Gençlik Merkezleri ve Aile Danışma Merkezleri ile birlikte) ve Sosyal Hizmet Merkezlerinin (SHM) açılmasını öngörmektedir. Benzerlikler olsa da

9 Her iki merkezde benzer kurslar sunulmasına karşın, TM"lerdeki kurslar nihai amaç olarak değil araç olarak tasarlanmıştır. Bu noktada Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (SHUDER) başkanı ile yapılan haber röportajına bakınız, https://m.bianet.org/bianet/toplum/163082-shud-er-baskani-sosyal-hizmetlerde-donusum-hizmetleri-durdurdu (17 Mart 2015).

10 Sosyal Hizmetler Ve Çocuk Esirgeme Kurumuna Bağlı Toplum Merkezleri Yönetmeliği (11 Temmuz 2000, No. 24106)

11 Karataş (ed.), Toplum Kalkınması Hizmetlerinde Sektörlerarası.

12 Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği (9 Şubat 2013, No: 28554).

(örneğin, faaliyet türleri ve personel profilleri karşılaştırıldığında), SHM'ler, esas amaçlarının farklı olması nedeniyle TM'lerin basit bir tekrarı olarak kabul edilemez. En önemlisi mevzuatta da belirtildiği üzere, SHM'ler, ailelere, çocuklara ve gençlere, yaşlılara, kadınlara, engellilere, gazilere, şehit ve yakınlarına sunulmuş olan, sosyal yardım planları da dahil devletin koruyucu, önleyici ve destek hizmetlerinin geniş bir yelpazesini ifade eden "sosyal hizmetlere erişimin kolaylaştırılması" (Madde 1) önceliği ve prensibi etrafında şekillenmiştir. SHM'lerin amacı, özel ihtiyaçları olan kişileri hızlı ve doğru bir şekilde belirlemek ve bu kişileri ilgili ulusal, il ya da yerel düzeydeki müdahale mekanizmalarına derhal yönlendirmektir. Bu anlamda, SHM'ler bürokratik yapılar olarak işlev görme eğilimindedir.[13] Ayrıca kapsadıkları coğrafi alanlar şehir ya da ilçe düzeyinde belirlendiği için daha geniştir (Madde 5). Bu şekilde, SMH'ler, ulusal düzeydeki sosyal hizmetleri, politikaları ve modelleri daha yerel düzeye indirgemek için bir mekanizma olarak kabul edilebilir.[14]

Bu yasal değişiklikle bağlı olmamakla birlikte, 1990 ve 2000'li yıllar boyunca farklı sivil toplum kuruluşları önderliğinde açılan TM'lerin de çoğunun eninde sonunda kapanmış oldukları görülmektedir.[15] İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi tarafından uygulanan ve AB tarafından fonlanan bir proje kapsamında 2006 yılında İstanbul'da açılan *Tarlabaşı Toplum Merkezi* bunun bir istisnasıdır.[16] Bu merkez farklı etnik gruplar da dahil olmak üzere yıllarca yoksulluk ve sosyal dışlanmışlığa maruz kalmış çeşitli insanlara ev sahipliği yapan İstanbul'un Tarlabaşı Mahallesinde yer almaktadır, ve burada incelenen türe uygun bir şekilde merkezin ismi ve hitap ettiği topluluk yerel/coğrafi bir alana göre belirlenmiştir. Bu TM, hak-temelli bir yaklaşım çerçevesinde, son yıllarda farklı mülteci toplulukları da dahil etmek üzere, bütün Tarlabaşı sakinlerinin kente uyum sağlamalarına ve kentle bütünleşmelerine destek verme amacı gütmektedir.

13 Buz ve Ayyıldız, "Sosyal Hizmette Toplum Merkezleri."

14 Son yıllarda, SHM'ler farklı uluslararası kuruluşların desteği ile mülteci ve sığınmacılara da destek vermeye de başlamıştır. UNHCR 2018'den beri tercüman ve sosyal çalışmacı ile teknik danışmanlık ve destek hizmetleri sağlamak suretiyle SHM'leri desteklemeye devam etmektedir, https://data2.unhcr.org/en/documents/de- tails/66210.

15 Dipnot 5'te belirtilen TM'lerin hiçbiri bugün mevcut değildir.

16 http://www.tarlabasi.org/hakkimizda.

SÜRDÜRÜLEBİLİR İNSANİ KALKINMA VE KADININ GÜÇLENDİRİLMESİ

Bu tür yaklaşım ve uygulama açısından önceki ile birçok benzerlikler göstermesine rağmen, temel farklılık, sosyal hizmetten ziyade insani kalkınma alanının söylemsel, kavramsal, ve kurumsal alanı içinde zemin bulmasında ve de kadınların güçlendirilmesine yaptığı özel vurguda yatmaktadır. 1989 yılında, Türk Hükümeti, ülkenin en az gelişmiş bölgesine yönelik ve çoğunlukla GAP kısaltması ile bilinen *Güneydoğu Anadolu Projesi* isimli temel bölgesel bir kalkınma projesini başlatmıştır. Başlangıçta, bu proje sadece sulama suyu ve enerji üretimine odaklanmıştır. Daha sonra 1990'ların başında, bölgede yapılan bir dizi anket çalışması neticesinde bir Sosyal Eylem Planı hazırlanmış ve projeye bir sosyal bileşen de dahil edilmiştir. Sonuç olarak, GAP, insan odaklı kalkınma, sürdürülebilirlik, yerel düzeyde katılım ve eşitlik ilkelerine dayanan çok sektörlü bir bölgesel kalkınma programına dönüştürülmüştür.

"GAP Bölgesi'nde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu" ismiyle yürütülen araştırmalardan birinde, GAP bölgesindeki kadınların artan sosyal ve ekonomik marjinalleşmesi ortaya konulmuş (örneğin okuma yazma bilmeme, kayıt dışı çalışma, düşük ücretler, yüksek doğurganlık ve aile içi şiddet) ve katılımcı bir yaklaşım ile kadının güçlendirilmesine odaklanan cinsiyete duyarlı bir kalkınma süreci ihtiyacı kabul edilmiştir.[17] Bu bulgulara dayanarak GAP yönetimi, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içerisinde bölgede *Çok Amaçlı Toplum Merkezlerinin* geliştirilmesine yönelik bir program tasarlanması için çalışmalar yapmıştır.[18] Bugün daha çok ÇATOM olarak bilinen bu merkezler, genel olarak hayatın her alanında kadınların güçlendirilmesini amaçlayan, kendi kendini devam ettiren merkezler olarak tasarlanmış ve Güneydoğu Anadolu'nun en yoksul kentsel ve kırsal alanlarında kurulmuştur.[19] İlk pilot ÇATOM 1995 yılında Şanlıurfa'da açılmış olup bugün dokuz ilde 44 ÇATOM bulunmaktadır.

Belirtildiği gibi, ÇATOM'lar, kadınların eğitim, öğretim ve yerel kaynakların seferberliği ile güçlendirilmesi fikrine kalkınma söylemi çerçevesinde odaklanarak tasarlanmıştır. Günümüzde ÇATOM'lar, yerel ihtiyaçlar, kaynaklar ve kapasitelere göre şekillenen esnek bir modüler program uygulamaktadırlar. Geniş faaliyet yelpazesi, aşağıdaki belirtilen kapsayıcı programlar kapsamında yürütülmektedir:

- Eğitim;
- Sağlık;
- Gelir Yaratma ve Kadınların İstihdamı;
- Çocuk Okuma Odaları;
- Okul Öncesi Eğitim;
- Sosyal Destek;
- Sosyal Sorumluluk;
- Sosyal ve Kültürel Etkinlikler.[20]

17 A. Fazlıoğlu, "ÇATOM: Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Kadının Güçlendirilmesine Dair Bir Model (Çok Amaçlı Toplum Merkezleri), Kadın 2000, Kadın Araştırmaları Dergisi 3, No. 1 (2002).

18 GAP ayrıca Gençlik Evleri ve Çocuk Gelişim Merkezleri gibi diğer kitleleri hedefleyen farklı merkez temelli girişimleri de içermektedir.

19 Bu geçmiş hakkında değerli kaynaklar sunan çok sayıda bitirme tezi bulunmaktadır. ÇATOM'ların kurulmasının altında yatan kalkınma tezlerinin detaylı bir incelemesi için bkz. S. Genel, Devlet İle Toplum Arasındaki Bağ Olarak Sivil Toplum Örgütleri? Güneydoğu Anadolu'daki Kadın Toplum Merkezleri, Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, 2002; H. Sözer, ÇATOM Projesi: "Devlet" ile "Toplum" Arasındaki Saha Sorumluları Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, 2004; ve Z. L. Beşpınar Karaoğlu, 2000'ler Türkiye'sinde GAP Bölgesi'nde Kadın Projeleri Ve Kadının Güçlenmesi: Valilikler, Belediyeler ve ÇATOM İstihdam Proje Örnekleri, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, 2012.

20 https://www.gapcatom.org/#. Farklı programları içeren faaliyetlerin ayrıntılı bir listesi için bkz. M. Şeker, "Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde Sosyal Projelerin Etkisi: Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) Projesi Örneği," Sosyoloji Konferansları Dergisi, Prof. Dr. Mustafa E. Erkal'a Armağan Özel Sayı 2, 44 (2011): 237-256.

En başından beri ÇATOM'ların ana hedefleri kadınlar olmakla birlikte günümüzde çocuklar da programlara daha fazla katılmaktadırlar. Sosyal destek programları (doğum, okula kayıt, sosyal yardım uygulamaları ve benzerleri) ve sosyo-kültürel faaliyetler bütün hane halkı üyelerine ulaşmakla birlikte, erkekler de sağlık, bilgisayar ve okuma yazma kursları aracılığı ile bir şekilde ÇATOM'lara katılmaktadırlar.[21]

ÇATOM'ların kurgusunda katılım konusuna kuruluş ve yönetimden programların ve kursların seçimi, organizasyonu ve öğretimine kadar uzanan tüm adımlarda güçlü bir vurgu yapılmaktadır. Bir *ÇATOM Sorumlusu* bölgedeki genç kızlar arasından seçilmekte ve bu kişi ÇATOM faaliyetlerini yönetmekten sorumlu olup bu amaçla çeşitli eğitimler almaktadır.[22] Buna ek olarak hem merkezden katılımcılar arasında hem de bu katılımcılar tarafından yıllık olarak seçilen beş ila yedi kişiden müteşekkil bir yönetim komitesi oluşturulmaktadır. Komitenin tüm faaliyetlere dair kararların alınmasında, planlanmasında ve uygulanmasında saha çalışanını destekleme görevi bulunmaktadır. Programın internet sitesinde belirtildiği gibi, komitenin yapısı "katılımcıların kendilerini ifade edebilmeleri, yönetsel becerilerini geliştirebilmeleri, faaliyet ve programın gelişimini destekleyebilmeleri, diğer katılımcıların istek ve taleplerini tartışmaları/yerine getirmeleri ve katılımı teşvik etmeleri" amacıyla geliştirilmiştir.[23] ÇATOM'lar ayrıca, ÇATOM mezunlarının kurs eğitmeni olmaları için onlara eğitim vererek yerel katılımı, sürdürülebilirliği ve sahiplenmeyi desteklemeyi hedeflemektedir. Son olarak yerel katılımın yanında ÇATOM'ların, tüm program ve faaliyetlerin uygulanmasında diğer yerel kamu makamları, üniversiteler ve benzerlerinin yanı sıra uluslararası, ulusal ve yerel düzeyde kamu ve sivil toplumun çeşitli aktöreleri ile iş birliği ve koordinasyon içerisinde olmaları gerekmektedir

Buraya kadar tartışıldığı üzere, ÇATOM'lar ve bir önceki bölümde tartışılan TM'ler arasında katılımcı ve toplum temelli yaklaşımlar benimsemeleri bakımından benzerlikler bulunmasıyla birlikte, altta yatan kavramsal söylemlerde farklılıklar söz konusudur. Ayrıca hem merkezlerin yönetimine yerel kadınları dahil eden yerel düzey, hem de Kalkınma Bakanlığı çatısı altındaki GAP Bölgesel Kalkınma İdaresi tarafından yönetilen merkezi düzey bakımından ÇATOM'ların yönetimi de farklıdır.[24] Buna karşılık, bir önceki bölümde incelenen TM'lerin ilk türü devletin sosyal hizmet aygıtına doğrudan bağlıydı. ÇATOM'lar, daha esnek ve daha az bürokrasi içeren, ve ilk TM'ler ile karşılaştırıldığında daha fazla sivil toplum işbirliğine olanak tanıyan kurumlar olarak tasarlanmıştır.[25] Ayrıca, ÇATOM'larda katılım bileşeni daha kapsamlı olarak tanımlanmış ve yapılandırılmıştır. Öte yandan ÇATOM'lar, kurumsal ve idari yapıları ve isimleri dolayısıyla sosyal hizmet alanında çalışan uzman ve araştırmacılar tarafından daha çok eleştirilerin odağı olmuştur.[26] Aynı şekilde ÇATOM'lar, kuruluşlarından bu yana, özellikle Kürt ağırlıklı Güneydoğu Anadolu bölgesinde bu merkezleri devletin devam eden asimilasyon stratejilerinin bir

21 A.g.e.

22 Genel, Bağ olarak STK'lar, Beşpınar Karaoğlu, 2000'ler Türkiye'sinde GAP Bölgesi'nde.

23 https://www.gapcatom.org/en/about-us/management-and-ap-proach/.

24 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından merkezi hükümet yapılarında yapılan değişiklikler nedeniyle Kalkınma Bakanlığı lağvedilmiştir. Bugün, GAP İdaresi Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı çatısı altındadır.

25 Genel, Bağ Olarak STK'lar.

26 Örneğin, TM'ler ile ilgili düzenlenen bir konferansın bildirilerinde, sosyal hizmet uzmanı bilim adamları «çok amaçlı» teriminin ÇATOM'ların isimlendirilmesinde kullanılmasını yoğun bir şekilde eleştirmişler ve tanım olarak TM'nin hali hazırda çok amaçlı bir alan olduğunu ve bir bütün olarak toplulukları kapsaması gerektiğini savunmuşlardır. Bkz. Karataş (ed.), Çağdaşlaşma Sürecinde Toplum Merkezlerinin Yeri, 82–85.

parçası olarak görme eğiliminde olan Kürt feminist gruplar arasında da tartışma konusu olmuştur.[27]

Belirtildiği gibi GAP programı, Türkiye'nin Suriye ve Irak ile sınırı bulunan Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer almaktadır, ki burası da son on yılda bu ülkelerden gelen mülteci akınlarından en çok etkilenen bölgedir. Son yıllarda bölgedeki ÇATOM'lar, uluslararası kuruluşların desteklediği farklı projeler aracılığı ile dil kursları vermek ve sosyal hayata uyum faaliyetleri sunmak gibi mültecileri farklı şekillerde programlarına dahil etmeye başlamışlardır.[28]

27 Y. Arat, "Siyaseti Yeniden Düşünmek: Türkiye'de Feminist Bir Dergi" Pazartesi. Kadın Araştırmaları Uluslararası Forumu 27 (2004): 281-292; Sözer, ÇATOM Projesi: Saha Sorumluları.

28 Bu, UNICEF ile işbirliği içerisinde gerçekleştirilen "Suriyeli ve Türk Ergen ve Gençlerin Sosyal Hayata Uyum Olanaklarına Erişimlerinin Desteklenmesi" projesini (https://www.gapcatom.org/projeler/sosyal-uy- um/) ve UNDP'nin teknik destek ve Kuveyt hükümetinin mali destek verdiği "GAP Bölgesinde Yaşayan Mülteci Kadınların Ekonomik ve Sosyal Hayata Uyumları Projesini" içermektedir.

SOSYAL BELEDİYECİLİK VE YERELDEN HİZMET SUNUMU

TM'lerin üçüncü türü, Türkiye'de belediyelere yerel sosyal ihtiyaçların karşılanması için daha fazla ve daha aktif rol veren ve son on yılda artan bir biçimde daha yaygın hale gelen yerel yönetim yaklaşımı ile bağlantılıdır. Tartışılan ilk sosyal hizmet türü ile benzer şekilde ülkedeki hızlı kentleşme ile bağlantılıdır. 1930 yılında kabul edilen 1580 sayılı Belediye Kanunu, muhtaç ve evsiz kitlelerin belirlenmesi ve bakımının sağlanması ve mesleki eğitim verilmesi de dahil olmak üzere belediyelere bazı sınırlı sosyal görevler yüklemekte idi.[29] Bununla birlikte, uzun yıllar boyunca, kentsel belediyelerin çoğu temel altyapı çalışmalarına ve hizmetlerine odaklanırken, hızlı kentleşme, acil altyapı ihtiyaçları ve finansal kaynaklar nedeniyle yerel yönetimlerin sosyal politikaları sınırlı olmuştur.[30] 1973 yılında gerçekleştirilen yerel seçimler ise bu anlamda bir dönüşüm noktası olmuştur. Seçimlerden sonra sosyal demokrat *Cumhuriyet Halk Partisi* (CHP) tarafından yönetilen Türkiye'deki bazı büyük şehir belediyeleri (Ankara, İstanbul ve İzmir), sosyal hizmet politikalarının gelişiminde ve sunumunda daha aktif katılımı gerektiren *Toplumcu Belediyecilik* (literatürde Yerel Sosyalizm olarak da tanımlanmaktadır.) fikrini kurumsallaştırmaya ve yaygınlaştırmaya başlamışlardır.[31] Fakat hem askeri darbenin ardından artan siyasi otoriterlik hem de ekonomik liberalleşme ve özelleştirme yoluyla devletin sosyal politikalarındaki azalmadan dolayı 1980'li yıllarda toplumsal alanda belediye hizmetlerinde yeniden bir yavaşlama meydana gelmiştir. Diğer dönüm noktası ise, muhafazakâr *Refah Partisi*'nin İstanbul ve Ankara büyükşehir belediye seçimlerini kazandığı ve bu büyükşehirlerde yoksulluk ve işsizlik ile mücadele etmek için çeşitli sosyal yardım ve hizmet projelerini başlattığı 1994 yerel seçimleri sonrasıdır.

Günümüzde *"Sosyal Belediyecilik"*[32] terimi ile markalaşan yerel sosyal politika yaklaşımı, yerel yönetimle ilgili önemli yasal reformları harekete geçiren ve belediyelere yerel düzeyde sosyal refahın sağlanması için aktif rol veren, muhafazakâr *Adalet ve Kalkınma Partisi*'nin (AKP) 2002 yılında iktidara gelmesi ile daha yaygın ve kurumsal hale gelmiştir. Gerek yeni Büyükşehir Belediyesi Yasası[33] gerekse reform yapılan Belediye Kanunu,[34] belediyelere

29 M. Sezik, "Türkiye'de Sosyal Belediyeciliğin Gelişimi Ve Sorun Alanları," İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi 5, no. 2 (2016): 179

30 D. Toprak ve C. Şataf, "Türkiye'de Yerel Yönetimler Reformu Çerçevesinde Sosyal Belediyecilik Yaklaşımı," Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi 1, no. 1 (2009): 12.

31 U. Bayraktar, "Kamuyu Kamulaştıran Toplumcu Belediyeler için Geçmişten Alınabilecek İlham Üzerine," Katılımcı Yerel Yönetim, ed. İzci (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2014); E. Seçkiner Bingöl ve U. Ömürgönülşen, "Sosyal Belediyecilik Bağlamında Türkiye'de Büyükşehir Belediyelerinin Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardım Faaliyetleri," Çağdaş Yerel Yönetimler 27, no. 3 (2018): 1–27.

32 Koray ve Temiz, Sosyal Belediyecilik kavramının örneğin, bu tür sorumlulukların yerel sosyal yardım, belediye sosyal hizmetleri ve belediyeler ve sosyal gelişim gibi terimlerle tanımlanan Batı ülkeleri ile kıyasla, son derece Türkiye'ye özgü olduğuna işaret etmektedirler. Bkz. M. Koray ve H.E. Temiz, "Merkezi Yönetimle İlişkiler, Kısıtlar ve Harcamalar Çerçevesinde Sosyal Belediyecilik Ve Dört Büyükşehir Belediyesi Açısından Uygulamalar," Çalışma ve Toplum 3 (2014): 19. Refah devleti ve sosyal politika teorileri çerçevesinde ve ülke çapındaki farklı yerel uygulamaların karşılaştırılması ile ilgili Türkiye'de "sosyal belediyecilik" kavramını inceleyen yığınla araştırma bulunmaktadır. Örneğin, tek başına Türkiye Yükseköğretim Kurulu, Türkiye'de farklı bağlamlarda "Sosyal Belediyecilik" fikirlerinin uygulamasını inceleyen 47 yüksek lisan tezini listelemektedir (bkz.: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp). Bununla birlikte, belediyelerin merkez temelli müdahalelerinin özel olarak incelenmesi konusu çok daha az dikkat çekmiştir. İzmir Karşıyaka ilçesindeki TM'lerin karşılaştırması için bkz. Özcan Uslu, Kentsel Kullanımda Kamusal Mekan Pratikleri: Karşıyaka'da (İzmir) Toplum Merkezleri, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, 2018. Bilgi merkezleri hakkında daha fazla bilgi için (bilgi yönetimi noktasından) bkz. Ş. Karadeniz, "Yeni Bir Bilgi ve Öğrenme Merkezi Olarak Bilgi Evleri," Türk Kütüphaneciliği 31, no. 1 (2017): 90-104.

33 Büyükşehir Belediyesi Kanunu (23 Temmuz 2004, No. 5216).

34 Belediye Kanunu (13 Temmuz 2005, No. 5395).

sosyal hizmetler ve yardımlar ile ilgili olarak geniş görev ve sorumluluklar yüklemiştir (Sırasıyla Madde 7 ve 14).

Bu doğrultuda, fiziksel/altyapısal sorumluluklarını bir kenara bırakırsak, belediyeler günümüzde sosyal konuların planlanması ve organizasyonu ile de görevlidirler. Belediyelerin bu görevleri, sosyal yardım, aşevi ve ihtiyaç sahiplerine toplu konut; kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler ve evsizler için barınma ve bakım olanakları; anne-çocuk sağlık merkezleri, temel sağlık hizmeti klinikleri ve mobil sağlık hizmeti klinikleri gibi sağlık olanakları; mesleki ve beceri eğitimi kursları ve programları dahil olmak üzere çocuk ve yetişkinler için eğitim olanakları; ve her türlü spor, kültür ve sanat faaliyetleri için sosyal olanakların sunulmasını içermektedir.

Bu geniş çerçeve göz önüne alındığında, Türkiye genelindeki belediyelerin sosyal belediye çalışmalarını tasarlamaları ve kurumsallaştırmaları açısından önemli farklılıklar söz konusudur. Hem bölgesel hem de yerel sosyal ve ekonomik bağlamlar, alıcı kişilerin ihtiyaçlarını tanımlayan faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca farklı politik ideolojik temeller de etkili olmaktadır. Örneğin sağ partiler tarafından yönetilen belediyeler öncelikli olarak sosyal yardım programlarına odaklanırken, sol partiler tarafından yönetilenler ise daha çok projeler aracılığı ile sosyal kalkınma işlerine yoğunlaşmaktadır.[35] Genel olarak, sosyal belediyecilik çalışmalarının kurumsal yapıları, isim, sayı ve sorumlu birimlerin kapasiteleri açısından oldukça değişkenlik göstermektedir.[36] Türkiye'de belediyelere ait TM'lerin artan popülaritesi, yerel sosyal hizmet sunumlarına yönelik bu yeni yaklaşım içinde konumlandırılabilir. Tartışılan önceki iki türün aksine, bu merkezlere ilişkin ortak bir yaklaşım ya da yasal/kurumsal bir tanımlama bulunmamaktadır. Ayrıca bu TM'ler çok farklı isimler alabilmekle birlikte esas itibariyle beş terimden türetilmiş gibi gözükmektedir: *mahalle, semt, ev, konak* ve *merkez*. Bu nedenle *Semt Konağı* ve *Mahalle Evi* gibi isimler yaygın kullanılırken, *Toplum Merkezi* adı nadiren kullanılmaktadır.[37] Bu merkezler aşağıdaki hizmetlerin bir kısmını veya tamamını sunmaktadırlar:

- Sosyal yardım sağlanması (yemek, mobilya, giyim, kömür ve ayrıca aşevi, çamaşırhane, duş gibi olanaklar)
- Temel sağlık hizmetleri (örneğin, Sağlık Bakanlığı tarafından atanan aile hekimleri için klinikler)
- Psikolojik danışma
- Okuma yazma ve dil kursları
- Okul çağındaki çocuklar için anaokulu ve eğitim

35 Farklı şehirlerdeki ve farklı siyasi partilerin yönetimi altındaki sosyal belediyecilik yaklaşımlarının karşılaştırılması için bkz. Seçkiner Bingöl ve Ömürgönülşen, "Sosyal Belediyecilik Bağlamında Türkiye'de."

36 Pektaş, Belediyeler bünyesindeki sosyal belediye işleri ile görevli birimlerin "Sağlık ve Sosyal Hizmetler", "Sosyal Hizmetler", Sağlık İşleri", Kültür ve Sosyal İşler" ya da Eğitim ve Kültür İşleri" gibi çeşitli şekillerde adlandırıldıklarını tespit etmiştir. Bkz. E. K. Pektaş, "Türkiye'de Sosyal Belediyecilik Uygulamaları ve Temel Sorunlar," Akademik İncelemeler Dergisi 5, no .1 (2010): 4-22. Seçkiner Bingöl ve Ömürgönülşen, ayrıca bazı belediyelerde sosyal hizmetler ile sosyal yardımının ayrı düzenlenmesine rağmen diğerlerinde ortak olduğunu tespit etmişlerdir. Bkz. Seçkiner Bingöl ve Ömürgönülşen, "Sosyal Belediyecilik Bağlamında Türkiye'de," 12-15.

37 2018 yılında arama motoru olan www.google.com'da bu terimlerin farklı türevlerinin araştırmasına dayalı olarak aşağıdaki merkez isimlerine rastlanmıştır: Semt Evleri (İstanbul – Beşiktaş, Sarıyer; İzmir - Gaziemir), Semt Konakları (İstanbul - Beyoğlu, Fatih, Küçükçekmece, Pendik); Mahalle Evleri (İstanbul – Silivri, Kadıköy; Diyarbakır – Bağlar; Gaziantep – Şehitkamil; Mersin - Akdeniz); Semt Merkezleri (İzmir - Konak); Mahalle Konakları (Ankara - Keçiören; İstanbul -Bağcılar); Mahalle Merkezleri (İzmir – Karşıyaka); Çok Amaçlı Mahalle Evi (Şanlıurfa - Siverek); Toplum Merkezi (İstanbul - Şişli; Kahramanmaraş - Göksun).

destek kursları

- Kişisel gelişim kursları (örneğin, el sanatları, BT, müzik ve sanat)
- Farkındalık yaratma seminerleri
- Mesleki kurslar ve gelir yaratma faaliyetleri
- Hukuk danışmanlığı
- Sosyal, kültürel ve spor faaliyetleri (festivaller, konserler, ziyaretler, sinema ve tiyatro)
- Çok amaçlı salonlar (örneğin, cenaze hizmetleri, düğünler, dernek toplantıları vb. için kullanılabilir.)
- Spor tesisleri
- Kütüphane
- Muhtarlık

Belediye TM'leri tüm yerel sakinlere açık ve ücretsizdir. Bu TM'lere ek olarak ilçe belediyeleri, aynı zamanda çocuklara yönelik eğitim desteği, yetişkinler için mesleki eğitim, aile içi şiddete maruz kalan kadınlara danışmanlık ve koruma ve gençler ile yaşlılara boş zaman değerlendirmeye yönelik faaliyetler de dahil olmak üzere belirli amaçlara yönelik ve farklı kitleleri hedef alan diğer merkez türleri de işletmektedirler.

Önceki iki türde tartışılan TM'lere benzer şekilde, burada da hizmetler kişiye özeldir ve yerel nüfusun sosyo-ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiştir. Bu, TM'lerin mevcut fiziksel yapılarına da yansımaktadır.[38] Buna rağmen bu tür ile ilgili farklı olan *yerelden belediyecilik,* yani yerelden hizmet sunumu ve yönetişim fikrine yapılan vurgudur. Bu olguya ilgili Belediyelerin internet sitelerindeki tanımlamalarda sıklıkla rastlamak mümkündür. Bir örnek vermek gerekirse, *Semt Konakları* adı altında 14 TM'yi işleten İstanbul Beyoğlu Belediyesi, bu merkezlerin amacını şöyle tanımlamaktadır:

> Yerel halkın yaşam kalitesini arttırmak, eğitimden sağlığa, kültürel etkinliklerden sosyal-yardımlaşma hizmetlerine kadar pek çok hizmete daha hızlı, daha kolay ve kaliteli bir biçimde ulaşmasını sağlamak .... bu merkezlerin bir diğer amacı ise mahalle kültürünü yaşatarak, halka sosyalleşecek, kaynaşacak ve kent yaşamı içinde nefes alıp rahatlayacak alanlar yaratmaktır.[39]

Bu tanımlamada vurgulanan şey TM'lerin belediyelerin, mikro mahalle ölçeğinde bile vatandaşlara hizmetlerini sunmasına imkan sağlayan yerler olarak görülmeleridir. Bu hizmetler aynı zamanda sosyalleşme için geniş alanlar sağlamayı da içermektedir.

Belediyeye ait TM'lerin 2011 yılından beri yerel mülteci nüfusa ne ölçüde destek sunmaya başladıkları, ülke genelinde bu türdeki merkezlerin geniş ölçeği göz önüne alındığında bilinmemektedir. Bununla birlikte önemli olan husus, yüksek oranda mülteci yerleşiminden etkilenen şehirlerde/ilçelerdeki belediyelerin özel olarak Suriyeli mültecileri hedefleyen TM'ler açmaya başlamış olmalarıdır. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi[40] ve İstanbul

38 İlçe belediyelerinin internet sitelerinin bir çoğunda bu merkezlerin fotoğrafları bulunmaktadır. TM'lerin bazıları, dinlenme tesisleri dahil olmak üzere ölçek ve mimari açıdan büyük bağımsız yapılar şeklindeyken, bazıları da yerleşim yerlerinin ortasına sıkışmış küçük ve sıradan binalardır.

39 http://semtkonaklari.beyoglu.bel.tr/semtkonaklari/default. aspx?SectionId=961.

40 "Ensar Toplum Merkezi" (https://www.facebook.com/ensartoplum-merkezi/).

Sultanbeyli İlçe Belediyesi[41] verilebilecek örnekler arasındadır. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) de bugün farklı belediyelerle (Ankara, Şanlıurfa, Adana ve Gaziantep) işbirliği içinde göçmen ve mülteciler için merkezler kurmakta, işletmekte ve/veya desteklemektedir. Bu TM'ler göçmen ve mültecilere yönelik kamusal hizmetlere erişim, kurumsal yönlendirme, eğitim ve güçlendirme faaliyetleri sağlama gibi tüm hususlarda onlara yardım eden "tek noktada hizmet sunumu" şeklinde tasarlanmıştır.[42]

41 "Mülteciler Toplum Merkezi". Bu merkez esasen, Mülteci Derneği isimli bir STK tarafından finanse edildiği ve yönetildiği için bizzat belediyeye ait bir merkez değildir (https://multeciler.org.tr/multecil-er-toplum-merkezi/). Bununla birlikte bu merkez ile belediye arasındaki organik bağ, bunun nedenleri bu yazının kapsamını genişletmesine rağmen, yaygın olarak bilinmektedir. Bkz. Didem Danış ve Dilara Nazlı, "Sivil Toplum ve Devlet Arasında Sadık Bir İttifak: İstanbul'da Suriyeli Mültecileri Barındıran Aktörler ve Mekanizmalar, " Uluslararası Göç 57, No. 2 (2019): 143-157.

42 https://www.iom.int/news/echo-backs-iom-ankara-municipal-mi-grant-services-center.

KENT MÜLTECİLERİ VE TOPLUM TEMELLİ KORUMA

Türkiye'deki dördüncü tür TM, 2011 yılında Suriye'de patlak veren karışıklıkların ardından ülkeye gelen çok sayıda mülteci ile bağlantılıdır. Krizin ilk yıllarında Suriyeli mülteciler büyük ölçüde Türk devleti tarafından işletilen kamplara yerleştirilmiştir. 2013'ten sonra, sayılardaki artış ve kampların talebi karşılayamaması ile birlikte mülteciler kendi imkânlarıyla şehirlerde güvenlik arayışına girmeye başlamıştır. Bugün, Türkiye'de bulunan Suriyeli mülteci nüfusunun %98'i, büyük çoğunluğu Suriye sınırına yakın şehirler ve Türkiye'nin batısındaki büyük şehirler başta olmak üzere kampların dışında yaşamaktadır.[43] Bu dördüncü tür TM, geniş kentli mülteci nüfusa ulaşmak ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bu bağlamda ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, bu özel müdahale, ne Suriyeli mültecilerin durumu ne de Türkiye ile sınırlıdır ve 1990 yıllardan beri kent mültecileri ve toplum temelli korumaya odaklanan yeni bir söylem ve uygulamanın çerçevesinde anlaşılmalıdır.

Son on yıllarda hem kırsal hem de kentsel arka planda, yerinden edilmiş insanların, belirlenen mülteci kamplarından ziyade kentsel alanlarda yaşamaları giderek daha olası hale gelmeye başlamıştır. 1990'larda, bu değişen trend ile beraber "kent mültecileri" kavramı hükümet ve hükümet dışı aktörler ve akademik camianın ilgisini çeken uluslararası bir politika konusu olarak ortaya çıkmıştır.[44] Mültecilerin korunmasından sorumlu olan öncü bir kuruluş olarak,[45] Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), kent alanlarında destek sağlama koşulları ve tedbirlerinin ilk defa düzenlendiği *Kent Mültecilerine Yönelik Kapsamlı UNHCR Politikası*'nı (1997) kabul etmiştir. Fakat bu belge, kamp türünün altında yatan çevreleme yaklaşımını desteklemesi, ayrıca muhafazakar ve problemli bir kent mültecisi[46] kavramını ortaya koyması dolayısıyla uluslararası STK camiasının ağır eleştirilerine maruz kalmıştır. Bununla birlikte, bu belge, kent mültecilerini farklı korunma sorunları ve ihtiyaçları olan bir topluluk olarak kabul etmesinin yanında toplulukları kendi korumalarına daha etkin biçimde dahil etmeye odaklanan yeni bir koruma yaklaşımının temelini atması açısından hala önemlidir.[47]

43 http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik.

44 Örnek için bkz. K. Jacobsen, "Kentsel Alanlarda Mülteciler ve Sığınmacılar: Bir Geçim Kaynakları Perspektifi, «Mülteci Çalışmaları Dergisi 19, no. 3 (2006): 273-286. Kentli mülteciler hakkında daha yeni literatür için bkz: https://www.fmreview.org/urban-displacement; http://www.ijurr. org/spotlight-on/the-urban-refugee-crisis-reflections-on-cities-citi-zenship-and-the-displaced/the-urban-refugee-crisis/.

45 UNHCR için "koruma", iltica ettikleri ya da daimi olarak kaldıkları ülkelerinde, zulme uğrayabileceği bir ülkeye istemleri dışında iade edilmeyeceklerine dair, yerlerinden edilmiş ya da vatansız insanların temel insan haklarını korumayı amaçlayan tüm faaliyetleri kapsamaktadır. (https://www.unhcr.org/protection.html).

46 Örneğin 7. Madde kapsamında kentli mülteci tanımı, hali hazırda kent geçmişi olan kişilerle sınırlıdır buna karşın kırsal geçmişi olan insanların ise mümkünse kırsal yerleşim alanlarında yaşamaları beklenmektedir. Bu aynı madde, aynı zamanda «meşru kentli mülteciler» olarak kabul edilmeyecek yani UNHCR desteği alamayacak olan kent alanlarında yaşayan mülteci topluluklarının farklı alt grupları arasında ayrım yapmaktadır; «düzensiz yer değiştirenler» (meşru koruma buldukları veya bulabildikleri ülkeyi terk eden mülteciler/ sığınmacılar); ilk bakıştaki grupta yer alan mülteciler (genellikle büyük ölçekli yer değiştirme durumunu ifade eder); ve «meşru kent yükü.» Genel olarak bu belge, bu nüfusu yönetme ve koruma ile bağlantılı ekstra zorluklara ve maliyete vurgu yaparak kentli mülteci olgusunun çok olumsuz bir tasvirini sunmaktadır. Bkz. Jeff Crisp, "Koruma İçin Yer Temini: UNHRC'nin Kentli Mülteci Politikasının Evriminin İçsel Bir Hesabı» Mülteci 33, no. 1 (2017): 89.

47 Kentli mülteci olgusunun yanı sıra, bu yeni yaklaşımın gelişimi yine bu dönemde gelişen diğer bazı hakim eğilimlerle de ilgilidir, örneğin mültecilere yönelik bağış fonlarında başlayan sert düşüş, yerinden edilme durumlarının zamansal kalıcılığındaki artış (bugün "uzun süreli yerinden edilme" olarak kavramlaştırılmaktadır) ve mültecilerin yardıma bağımlılığı konusunda artan kaygılar.

Bu yeni yaklaşım, ilk olarak *Toplumsal Kalkınma Yaklaşımının Güçlendirilmesi* (2001) isimli politika belgesinde BMMYK tarafından özetlenmiş ve daha sonra BMMYK *Operasyonlarında Toplum Temelli Bir Yaklaşım* (2008) kitapçığında ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.[48] 2009 yılında çok fazla eleştirilen 1997 tarihli kent mültecileri hakkındaki UNHCR politika belgesi, *Kentsel Alanlarda Mülteci Koruması ve Çözümlere Dair BMMYK Politikası* ile değiştirilmiş ve bu politikada temel eylem prensipleri arasında toplumsal uyum, mülteciler ile etkileşim ve dayanıklılığı arttırma yer almıştır.[49] Son olarak 2013 yılında, *Toplum Temelli Korumayı Kavrama* başlıklı koruma politika belgesi BMMYK tarafından yayınlanmıştır. Bu belge, on yıllar boyunca toplum temelli koruma yaklaşımının sağlanmasında öğrenilen temel dersleri aktarmakta ve BMMYK personelleri ve ortakları arasında daha fazla kullanımını kolaylaştırmak için araçları paylaşmaktadır. Özünde bu yaklaşım, "ilgi alanındaki kişilerin dayanıklılıklarını, kapasitelerini, becerilerini ve öz kaynaklarını kabul eder, bunları zemin alarak koruma ve çözüm sağlar,ve toplumun kendi amaçlarını destekler,"[50] Aynı şekilde "toplulukların, onları etkileyen programların tüm yönleriyle anlamlı ve önemli bir şekilde etkileşime girdiğini ve toplumun, değişim için itici bir güç olarak öncü rolünü güçlendirdiğini ifade etmektedir".[51]

TM'ler toplum temelli bir yaklaşımı ifade eden birçok farklı stratejiden biri olarak kabul edilmektedir.[52] 2016 yılında BMMYK, TM'leri aşağıdaki şekilde tanımlayan *Eylem Halinde Korumaya Yönelik Toplum Temelli Yaklaşım - Toplum Merkezleri* belgesini yayınlamıştır

> Farklı geçmişlere sahip kadınların, erkeklerin, genç erkek ve kızların sosyal faaliyetler, dinlenme, eğitim ve geçim programları, bilgi alışverişi ve diğer amaçlarla bir araya gelebilecekleri güvenli ve halka açık yerler. Toplum Merkezleri, mültecilerin ve ev sahibi toplulukların güçlendirilmesi ve onlara hayatlarını etkileyen kararlara katılımlarının teşvik edilmesi için bir forum sağlanması temel amacı ile kurulmuştur.

Bu belge, TM'lerde sunulan faaliyet ve hizmetlerin nihai olarak yerel ihtiyaç ve finansman çerçevesinde şekillendiğini vurgulamakla birlikte aşağıdaki hizmetlerin genel olarak sunulması gerektiğini belirtmektedir: toplumsal örgütlenme ve yerinde erişim; beceri geliştirme; farkındalık yaratılması ve bilgi paylaşımı; eğitim; rekreasyon; ve diğer destekler (kayıt, sevk, geri bildirim ve şikayet mekanizmaları).

Genel olarak, bu tür TM'lerin birincil hedefi, mültecilere olası tehditlere karşı güvenlik sağlanması, temel ihtiyaçların karşılanması için hizmetlerin sunulması ve durumlarının iyileştirmeleri ve temel insan haklarını onurlarına yakışır şekilde gerçekleştirmelerini gerektiren korumayı sağlamaktır.

48 Burada toplum temelli bir yaklaşım, "BMMYK program döngüsünün tüm aşamalarında ilgi alanındaki kişilerle işbirliği içinde çalışmanın bir yolu" olarak tanımlanmaktadır. Bu, ilgi alanındaki kişilerin dayanıklılıklarını, kapasitelerini, becerilerini ve kaynaklarını kabul eder, bunların koruma ve çözüm sağlamalarına zemin hazırlar ve toplumun kendi amaçlarını destekler. Bkz. BMMYK, BMMYK Faaliyetlerinde Toplum Temelli Bir Yaklaşım, 2008, erişim 6 Haziran 2019, https://www.refworld.org/pdfid/47da54722.pdf, 14.

49 Diğer temel ilkeler aşağıdaki gibi belirlenmiştir: mülteci hakları; devletin sorumluluğu; ortaklık; ihtiyaç değerlendirmesi; yaş; cinsiyet; çeşitlilik; ve hakkaniyet. Bu temel ilkelerin üzerine inşa edilen söz konusu belge, temel amaçları tespit etmiş ve aşağıdaki koruma stratejilerini belirlemiştir; kabul olanakları sunulması, kayıt yapılması ve veri toplamak; mültecilerin belgelendirilmesini sağlamak; mülteci statüsünün belirlenmesi; topluluğa ulaşmak; kentli mültecilerle yapıcı ilişkileri geliştirmek; güvenliği sağlamak; geçim kaynaklarını ve kendine güvenmeyi teşvik etmek; sağlık, eğitim ve diğer hizmetlere erişimin sağlamak; temel ihtiyaçları karşılamak; kalıcı çözümleri teşvik etmek; hareket konusunu ele almak.

50 BMMYK, Toplum Temelli Bir Yaklaşım, 14.

51 BMMYK, Toplum Temelli Korumayı Kavrama, 2013, erişim 6 Haziran 2019, https://www.refworld.org/docid/5209f0b64.html 5.

52 BMMYK, Toplum Temelli Bir Yaklaşım, 77; Kentsel Alanlarda Mülteci Koruması ve Çözümlere Dair BMMYK Politikası, 2009, erişim 6 Haziran 2019, https://www.refworld.org/docid/4ab8e7f72.html 12.

Kent mültecileri, genellikle istikrarsız sosyo-ekonomik durumlarla karşı karşıya olan ev sahibi topluluklarla birarada yaşadıkları için, TM'lerde mültecilerin korunması için geliştirilen stratejiler ev sahibi toplulukları da göz önüne alır.

Özellikle mültecileri hedef alan bu tür TM, son yıllarda Türkiye genelinde çok yaygın hale gelmiştir. Bu TM'ler ilk olarak STK'lar tarafından işletilmiş ve başta BMMYK, AB ve Almanya Federal Kalkınma ve Ekonomik İşbirliği Bakanlığı (BMZ) olmak üzere uluslararası donörlerin yardımları ile desteklenmiştir. Bu tür altında kapsam bakımından en büyük üç TM projesinden bahsetmek mümkündür. Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit - GIZ) mültecileri hedefleyenler de dahil olmak üzere Türkiye çapında çok sayıda farklı türde TM'lere destek olmaktadır.[53] Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD) 2013 yılından bu yana «Çok Yönlü Destek Merkezleri"[54] programını yürütmektedir. Aynı şekilde Türk Kızılay'ı da 2015 yılından beri Türkiye'nin çok çeşitli illerinde 15 TM'nin işletilmesini dahil eden "Toplum Merkezleri"[55] programını yürütmektedir. Daha önce açıklanan belediyelere ait TM'lerde olduğu gibi, Türkiye'nin mültecilere yönelik müdahalesi çerçevesinde açılan TM'ler için de çeşitli isimler kullanılmaktadır. Bunların arasında, halihazırda bahsedilen SGDD tarafından kullanılan Çok Yönlü Destek Merkezleri, Kızılay tarafından kullanılan Toplum Merkezleri, Mülteci Destek Derneği[56] tarafından kullanılan Mülteci Destek Merkezi ve Hayata Destek Derneği tarafından kullanılan Hayata Destek Evleri yer almaktadır.[57] Bu türdeki TM'lerde, güvenlikli bir girişin bulunup bulunmadığı da dahil olmak üzere binaların fiziki özellikleri (büyüklük, mimari ve olanaklar) açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Suriyeliler başta olmak üzere yabancı vatandaşları çalıştıran ve/veya bunlar tarafından tamamen yönetilen birçok merkez bulunmasından dolayı bu tür personel açısından da benzersiz olarak kabul edilebilir. Sivil toplum kuruluşları olarak, çok fazla gönüllü katılımı da söz konusudur. Bu merkezler aşağıdaki hizmetlerin bir kısmını veya tamamını sunmaktadırlar:

- Saha çalışması (ihtiyaç değerlendirmesi yapma, yerinde erişim faaliyetleri)
- Vaka yönetimi (örneğin, risk değerlendirmesi, çeviri desteği de dahil olmak üzere kamu hizmeti sağlayıcılarına yönlendirme)
- İhtiyaçlara dayalı sosyal yardım sağlama
- Bilgi paylaşımı
- Hukuki danışmanlık
- Ruh Sağlığı ve psiko-sosyal destek dahil olmak üzere temel sağlık konsültasyonları
- Yaşam becerileri eğitimi (örneğin, okuryazarlık ve dil sınıfları, el sanatları, BT, müzik ve sanat)
- Farkındalık yaratma faaliyetleri (örneğin, hijyen, cinsel ve cinsiyete dayalı şiddet, yasal haklar, çocuk gelişimi)
- Eğitim (örneğin, okul çağındaki çocuklar için bilgilendirme ve ek öğretim, üniversite öğrencilerine yönelik danışmanlık ve destek)
- Mesleki eğitim
- Sosyal, kültürel ve spor etkinlikleri
- Mülteci ve ev sahibi toplulukları bir araya getiren sosyal uyum faaliyetleri.

53 Bunlar iki farklı proje kapsamında desteklenmektedir: "Ekim 2015 ila Ocak 2018 tarihleri arasında yürütülen "Türk ev sahibi topluluklarda sosyal uyumun güçlendirilmesi - Çok Amaçlı Hizmet Merkezleri projesi" ve 2017 yılından 2020 yılına kadar yürütülecek olan "Türkiye'deki mülteciler ve ev sahibi topluluklar için toplum merkezlerinin sosyal hizmetlerini geliştirme - Toplum Merkezi Projesi" İkinci proje için bkz: https://www.giz.de/en/worldwide/67106.html.

54 http://en.sgdd.info/?p=1080.

55 http://www.kizilaytoplummerkezleri.org/en.

56 http://mudem.org/en/refugee-support-center-mudem-rsc-has- reached-100-thousand-refugees-in-a-year/.

57 https://www.supporttolife.org/refugee-support/.

Daha önce değinilen TM türleri ile karşılaştırıldığında bu tür altında verilen hizmetlerin mevcudiyet ve kapsam bakımından zaman içinde önemli ölçüde değişiklik gösterdiği görülmektedir. Buna sebep olan ilk etken, mültecilerin ihtiyaçlarının gelişmekte olan doğasıyla ilgilidir. Örneğin, 2016 yılına kadar, bazı TM'ler Suriyeliler için Geçici Eğitim Merkezi ve Temel Sağlık Kliniği olarak da ek hizmet sunmaktaydı. Fakat zaman içerisinde devletin Suriyelileri kamu hizmetlerine dahil etmek için kapasitesini artırması nedeniyle bu gibi işlevleri gereksiz hale gelmiştir. Buna paralel olarak, STK'lar tarafından işletilen TM'ler üzerinde devletin değişen düzeydeki müdahalesi de etkili olmuştur. Örneğin, 2016 yılında Milli Eğitim Bakanlığı, mültecilere yönelik tüm eğitim faaliyetlerini izne tabi kılmıştır. Benzer şekilde, 2017 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, tüm koruma faaliyetlerini izne tabi kılmıştır. Gerekli izinleri alamayan TM'ler bu hizmetlerini sonlandırmak zorunda kalmıştır. Son olarak, mültecilere hizmet sunan TM'lerin işletme açısından oldukça maliyetli olma ve yüksek oranda harici finansmana bağımlı olma eğilimi göstermesi nedeniyle, son yıllarda azalan uluslararası bağış desteği de TM'lerin faaliyetlerinin kapsamını şekillendirmiştir.

Bu zamansal bileşenin yanı sıra, bir önce tartışılan belediye türünde olduğu gibi, Türkiye'de mültecilere hizmet veren çeşitli toplum merkezlerinin pratikleri ve yaklaşımları kurumsal farklılıklara göre de değişkenlik göstermektedir. Örnek olarak sivil toplum kuruluşları tarafından hizmete açılan toplum merkezlerine bakıldığında, özellikle ülkenin pek çok farklı yerlerinde konumlanan ve/ya devletle daha yakından çalışan kuruluşların 'tek noktada hizmet' (one-stop shop) yaklaşımını daha çok benimsedikleri görülmektedir. Bu yaklaşım da korumaya odaklı olup, en çok yardıma gereksinim duyan mültecileri saptama ve onların temel hizmetlere erişimini sağlamayı (sosyal destek, bilgi paylaşımı, danışmanlık ve yönlendirme vasıtasıyla) amaçlar. Özellikle yerel taban örgütlenmesinden doğan sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen toplum merkezlerinin ise daha katılımcı bir yaklaşımla çalıştıkları, sosyal, eğitici ve yaratıcı faaliyetler ile mültecilerin iyi-olma halini ve güçlenmelerini teşvik etme, ve ev sahibi topluluklarla faydalı etkileşimleri arttırmaya çabaladıkları görülmektedir. Aynı zamanda, bu iki yaklaşımı harmanlayıp dengeleme amacı güden de birçok başka toplum merkezi vardır.

SONUÇ

Bu rapor, günümüzde Türkiye çapında faaliyet gösteren çok çeşitli toplum merkezi (TM) uygulamalarının altında yatan farklılıkları anlamak için özgün bir bakış açısı sunmayı amaçlamıştır. Raporda aktarıldığı üzere, Türkiye'de faaliyet gösteren TM'leri tanımlamak için çok çeşitli isimler kullanılmakla birlikte esas olarak farklı kapasitede benzer faaliyetler sunmaktadırlar, dolayısıyla isimlendirme farkları uygulamadaki farkları ayırmak için yeterli bilgi sağlamamaktadır. Ayrıca TM'ler devlet, belediyeler ve/veya sivil toplum kuruluşları tarafından benzer yapı ve faaliyetler çerçevesinde yürütüldüğü ve genellikle sektörler arasında işbirliği söz konusu olduğundan bütün olarak bakıldığında TM'leri sektörlere göre de ayırmak mümkün gözükmemektedir.

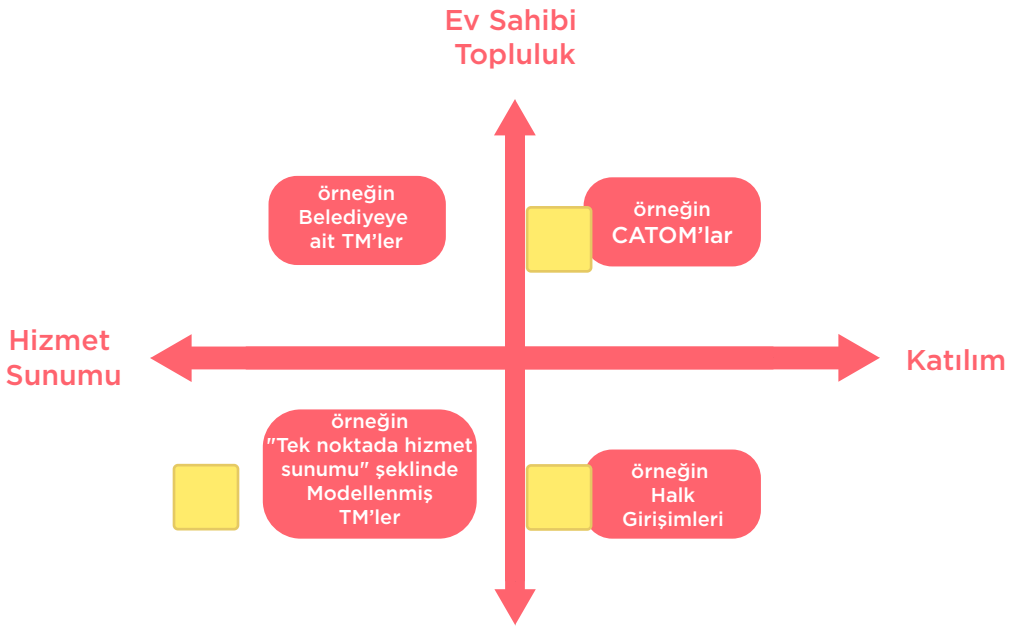
Bu çalışmada ise Türkiye'deki TM uygulamalarının çeşitliliğini anlamanın bir yolunun farklı tarihsel temellere bakmak olduğu ileri sürülmektedir. Değişen demografik ve siyasi gelişmelere yanıt olarak geçmişte farklı zamanlarda ortaya çıkan ve farklı kurumsal aktörlerin farklı düzeylerde katılımıyla günümüzdeki TM'lerin kuruluşuna ve faaliyetlerine yön veren birbirinden bağımsız kavramsal çerçeveler olduğu iddia edilmektedir. Raporda, aşağıda yer alan Tablo 1'de özetlendiği üzere mevcut temel uygulamaların altında yatan dört tarihsel süreç/tür tespit edilmiştir.

Elbette, başından sonuna kadar tartışılan dört TM türü aşağıdaki Tablo 1'de olduğu gibi açıkça tanımlanmış sınırlarla ayrılmamaktadırlar; örneğin, mültecileri desteklemek için son yıllarda önemli miktarda uluslararası bağış fonunun mevcut hale gelmesi ile önceki tarihsel TM türleri, bu toplulukları hedeflemeye ve faaliyetlerini bu doğrultuda değiştirmeye/genişletmeye de başlamışlardır. Yine de böyle bir kategorik düzen, bu tür kurumların temellerini şekillendiren farklı söylem ve amaçları anlamak için faydalı olabilir.

Tablo 1: Türkiye'deki TM'lerin Dört Tarihsel Tipolojisinin Karşılaştırması

TÜRÜ	1	2	3	4
Kavramsal çerçeve	Sosyal refah	İnsani Kalkınma	Yerel Yönetim	Kent Mültecileri
Tarihsel bağlam	1990'lar, hızlı ve düzensiz kentleşme	1990'lar, artan bölgesel eşitsizlikler	2000'ler, değişen yerel yönetim yapıları	2010'lar, kentli mülteci nüfusunun artışı
Kurumlar	Öncelikle devlet / bazı STK'lar, fakat genellikle belediyelerin katkılarıyla	Devlet / faaliyetlerde STK'ların bazı desteği	Belediyeler / faaliyetlerde STK'ların bazı desteği	Öncelikle STK'lar, ayrıca bazı belediyeler
Hedeflenen Topluluk	Yerel	Yerel & Grup (kadınlar)	Yerel	Grup (mülteciler)
Belirtilen Hedefler	Kent vatandaşlığı, demokratik katılım	Kadınların güçlendirilmesi ve katılımı	Yerelden hizmet sunumu	Toplum temelli koruma (hem hizmet sunumu hem de katılım bileşenleri dahil)

Şekil 1: Türkiye'deki TM'leri süreklilik modeli ile tasarlamak

Önemli olarak, tarihsel farklılıkların yanı sıra, buradaki tartışma iki diğer etkenle ilgili olan varyasyonları da ortaya koymuştur: 1) bu tür merkezlerin hizmet verdiği topluluk olarak tanımlananın kim olduğu ve 2) bir TM'nin işletilmesindeki temel amacın ne olduğu. Örneğin birinci noktaya istinaden, sunulan ilk üç türde TM isimlerinin genellikle yerele dair bir referans içerdikleri görülmektedir. Dolayısıyla topluluk coğrafi olarak tanımlanan bir gruptur. İkinci TM türünün belirgin bir şekilde kadınları ön planda tutması dışında, ilk üç türde hedeflenen gruplarla ilgili özel bir tanımlama yapılmamıştır. Son türde ise, TM'ler özellikle mülteci ve sığınmacıları hedeflemiştir ve dolayısıyla topluluk sosyal ve yasal olarak tanımlanan bir gruptur.

İkinci noktayla ilgili olarak da ilk bakışta bu dört tarihsel TM türünün amaçlarına mukayeseli bir bakış, kentsel uyumun kolaylaştırılması, kadınların güçlendirilmesinin teşvik edilmesi, belediye hizmetlerine ulaşımın artırılması, toplum temelli bir yaklaşımla mültecilerin korunmasının sağlanması da dahil olmak üzere genel amaçların her biri için farklı olduğunu göstermektedir.[58] Bununla birlikte, daha yakından bakıldığında, TM'lerin araç ve amaçları olarak toplumsal katılıma karşı hizmet sunumuna verilen ağırlıkla ilişkili olarak aslında benzerlik gösterdikleri görülmektedir. Diğer bir ifade ile, geniş hizmet yelpazesine erişimi iyileştirmek/kolaylaştırmak bazı TM'ler için amaç önceliği olmasına karşılık diğerleri, katılımcı beceri ve yetenekleri geliştirme amacına yönelik olarak hizmetlerin/faaliyetlerin sunulmasına odaklanmışlardır. Bunun yanı sıra bahsedilen amaçlar açısından, "sosyal refah" ve "insani kalkınma" tarihsel türleri açıkça katılıma odaklanırken, "yerel

58 Bu belirtilen amaçların mevcut uygulamalarla uyumlu olup olmadığı ve istenen sonucu verip vermediği sorusu bir bütün olarak, bu raporun kapsamı dışında olan ancak aynı zamanda değerlendirilmesi gereken önemli başka bir araştırmanın konusudur.

yönetim" türü için hizmet sunumu ön plandadır. Farklı kurumların farklı birine odaklanması ya da farklı derecelerde her iki yaklaşımı birleştirmeleri nedeniyle, "kent mültecileri'" türü amaçlar bakımından incelendiğinde daha karmaşıktır.

Dolayısıyla, tablo 1'de gösterilen ve tarihsel olarak ortaya çıkış süreçlerine dayanan daha sabit kategorik bakış açısına alternatif olarak, Türkiye'deki TM'ler arasındaki farklılıkları yukarıda Şekil 1'de olduğu gibi bir çeşit spektrum ile ifade edilmesini önermek de mümkündür. Bu spektruma göre, TM'ler iki farklı süreklilik hattı üzerinde konumlandırılmaktadır: 1) kimi topluluk olarak tanımlamaktadırlar ve 2) bu topluluklara hizmet sunmak için belirledikleri amaçlar/stratejiler nelerdir.

Bu modele göre bu farklı süreklilik hatlarında konumlar arasında bir hiyerarşi yoktur, diğer bir deyişle bir konum diğerinden daha iyi veya kötü değildir. Farklı yaklaşımlar, farklı ihtiyaçlara hitap eder, potansiyel olarak farklı seviyeler ve etki ölçekleri sunar ve farklı güçlü ve zayıf yönlere sahiptir. Örneğin, hizmet sunumuna odaklanmış TM'ler, temel ihtiyaçların karşılanması ve daha fazla insana ulaşma bakımından daha büyük ve daha doğrudan etkiye sahipken, katılımcı yaklaşıma yoğunlaşanlar uzun vadede daha az insanın yeteneklerini önemli ölçüde geliştirme ve toplumun katılımı ile daha sürdürülebilir olma potansiyeline sahiptir. Farklı TM'lerin temellerini şekillendiren değişken söylem ve amaçları açıklayan ve Tablo 1'de sunulan kategorik düzende olduğu gibi, Şekil 1'de belirtilen süreklilik yaklaşımı da TM'ler aracılığıyla sosyal müdahale araçlarının nasıl ve kimin için ve hangi amaçla kullanıldığını belirlemek için faydalı olabilir. Genel olarak, toplumun karmaşık doğası çeşitli müdahaleleri birarada gerektirmektedir. Bu yüzden bu çeşitliliği anlamak ve desteklemek önemlidir.

KAYNAKÇA

Arat, Y. "Siyaseti Yeniden Düşünmek: Türkiye'de Feminist Bir Dergi." *Pazartesi. Kadın Çalışmaları Uluslararası Forumu,* 27 (2004): 281-292.

Bayraktar, U. "Kamuyu Kamulaştıran Toplumcu Belediyeler için Geçmişten Alınabilecek İlham Üzerine." *Katılımcı Yerel Yönetim,* düzenleyen İnan İzci. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2014.

Beşpınar Karaoğlu, Z. L. *2000'ler Türkiye'sinde GAP Bölgesi'nde Kadın Projeleri Ve Kadının Güçlenmesi: Valilikler, Belediyeler ve ÇATOM İstihdam Proje Örnekleri.* Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, 2012.

Buz, S. ve A. A. Ayyıldız. "Sosyal Hizmet Toplum Merkezleri" *Toplum ve Sosyal Hizmet* 30, no. 1 (2019): 187-212.

Çelik, A. "Sosyal Belediyecilik Anlayışı: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Örneği." *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 16, no. 1 (2014): 1-20.

Crisp, Jeff. "Koruma için Yer Temini: UNHRC'nin Kentli Mülteci Politikasının Evriminin İçsel Bir Hesabı." *Mülteci* 33, no. 1 (2017): 87-96.

Dalyanoğlu, D. *Toplum Merkezi Hizmetlerinin Kadının Kente Uyum Sürecine Etkisi.* Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, 2007.

Danış, Didem ve Dilara Nazlı. "Sivil Toplum ve Devlet Arasında Sadık Bir İttifak: İstanbul'da Suriyeli Mültecileri Barındıran Aktörler ve Mekanizmalar," *Uluslararası Göç* 57, No. 2 (2019): 143-157.

Fazlıoğlu, A. "ÇATOM: Güneydoğu Anadolu'da Kadınların Güçlendirilmesi İçin Bir Model (Çok Amaçlı Toplum Merkezleri)." *Kadın 2000, Kadın Çalışmaları Dergisi* 3, no. 1 (2002).

Genel, S. *Devlet İle Toplum Arasındaki Bağ Olarak Sivil Toplum Örgütleri? Güneydoğu Anadolu'da Kadın Toplum Merkezleri* Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, 2002.

Güven, Ö. *Uluslararası Örgütlerin Eğitim, Kalkınma ve Güçlendirme İle İlgili Yaklaşımı: Örnek olarak ÇATOM.* Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, 2010.

Jacobsen, K. "Kentsel Alanlarda Mülteciler ve Sığınmacılar: Bir Geçim Kaynakları Perspektifi." *Mülteci Çalışmaları Dergisi* 19, no. 3 (2006): 273-286.

Karadeniz, Ş. "Yeni Bir Bilgi ve Öğrenme Merkezi Olarak Bilgi Evleri." *Türk Kütüphaneciliği* 31, no. 1 (2017): 90-104.

Karataş, K. (ed.) Çağdaşlaşma Sürecinde Toplum Merkezlerinin Yeri Ve İşlevleri Sempozyumu, 18 Mayıs 1997. Ankara: Çağdaş Kadın Ve Gençlik Vakfı Yayın No: 2, 1999.

Karataş, K. (ed.) *Toplum Merkezlerinin Desteklenmesi Projesi.* Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu & UNICEF. Ankara: Aydoğdu Ofset Matbaacılık, 2001.

Karataş, K. "Toplum Merkezleri Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi." Çağdaşlaşma Sürecinde Toplum Merkezlerinin Yeri Ve İşlevleri Sempozyumu, 18 Mayıs 1997, düzenleyen K.

Karataş. Ankara: Çağdaş Kadın Ve Gençlik Vakfı Yayın No: 2, 1999.

Karataş, K. (ed.) *Toplum Kalkınması Hizmetlerinde Sektörlerarası İşbirliği Toplantısı*. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu & UNICEF. Ankara: Aydoğdu Ofset Matbaacılık, 2001.

Karataş, K., ve G. Çamur Duyan. "Toplum Merkezleri: Hizmetten Yararlananların Gözüyle Bir Değerlendirme." *Toplum ve Sosyal Hizmet* 13, no. 1 (2002): 1-20.

Koray, M., ve H.E. Temiz. "Merkezi Yönetimle İlişkiler, Kısıtlar ve Harcamalar Çerçevesinde Sosyal Belediyecilik ve Dört Büyükşehir Belediyesi Açısından Uygulamalar." Çalışma ve Toplum 3 (2014): 11-59.

Özcan Uslu, N. *Kentsel Kullanımda Kamusal Mekan Pratikleri: Karşıyaka'da (İzmir) Toplum Merkezleri.* Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, 2018.

Pektaş, E. K. "Türkiye'de Sosyal Belediyecilik Uygulamaları ve Temel Sorunlar." *Akademik İncelemeler Dergisi* 5, no. 1 (2010): 4-22.

Seçkiner Bingöl, E. ve U. Ömürgönülşen. "Sosyal Belediyecilik Bağlamında Türkiye'de Büyükşehir Belediyelerinin Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardım Faaliyetleri." Çağdaş Yerel Yönetimler 27, no. 3 (2018): 1–27.

Şeker, M. "Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde Sosyal Projelerin Etkisi: Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) Projesi Örneği." *Sosyoloji Konferansları Dergisi,* Prof. Dr. Mustafa

E. Erkal'a Armağan Özel Sayı 2, 44 (2011): 237-256.

Sezik, M. "Türkiye'de Sosyal Belediyeciliğin Gelişimi ve Sorun Alanları." İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi 5, no. 2 (2016): 171-186.

Sözer, H. ÇATOM Projesi: Devlet» ile «Toplum» Arasındaki Saha Sorumluları Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, 2004

Toprak, D. ve C. Şataf. "Türkiye'de Yerel Yönetimler Reformu Çerçevesinde Sosyal Belediyecilik Yaklaşımı." *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 1, no. 1 (2009): 11-24.

BMMYK. BMMYK *Operasyonlarında Toplum Temelli Bir Yaklaşım.* 2008. Erişim tarihi 6 Haziran 2019. https://www.refworld.org/pdfid/47da54722. pdf.

BMMYK. *Eylem Halinde Korumaya Yönelik Toplum Temelli Yaklaşım - Toplum Merkezleri* . 2016. Erişim tarihi 6 Haziran 2019. https://www.refworld. org/docid/573d5bc64.html.

BMMYK. *Toplumsal Gelişim Yaklaşımını Güçlendirmek* 2001. Erişim tarihi 6 Haziran 2019. https://www.refworld.org/pdfid/470629c82.pdf.

BMMYK. *Toplumsal Temelli Korumayı Kavrama.* 2013. Erişim tarihi 6 Haziran 2019. https://www.refworld.org/docid/5209f0b64.html.

BMMYK. *Kentli Mültecilere Yönelik Kapsamlı* BMMYK *Politikası*. 1997. Erişim tarihi 6 Haziran 2019. https:// www.refworld.org/docid/3cbaedf74.html.

BMMYK. *Kentsel Alanlarda Mülteci Koruması ve Çözümlere Dair* BMMYK *Politikası*. 2009. Erişim tarihi 6 Haziran 2019. https://www.refworld.org/ docid/4ab8e7f72.html.

Yörük, S. *Bir Sosyal Kalkınma Örneği: ÇATOM.* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, 2016.

NOTLAR

NOTLAR